

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Досліджено теоретичні питання, пов'язані з системою принципів такої підгалузі, як флористичне право. Визначено основні й переважні принципи останнього, їх зміст.

Ключові слова: принципи права екологічного, флористичного, основні й переважні принципи.

Для юридичної науки визначення сутності права є найважливішою проблемою. Як зазначають науковці, принципи права – це його основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю й відбивають суттєві положення права [13, с. 134].

З огляду на думки фахівців, а також на активне оновлення екологічного законодавства, а саме прийняття нових і доповнення раніше прийнятих нормативних актів у зазначеній сфері виникає необхідність поглибленого вивчення основних засад екологічного права, їх класифікації та з'ясування змісту принципів цієї галузі права.

Загальним проблемам дослідження принципів права приділялася значна увага в роботах таких теоретиків права, як М. А. Вороніна, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, С. П. Погребняк, П. М. Рабінович [Див.: 7; 11–13]. Питання принципів екологічного права (як галузевого) розглядалися Л. Л. Чаусовою [16]; підгалузеві ж принципи досліджувалися Г. О. Волковим, А. К. Соколовою та ін. [Див.: 3; 14]. Підкреслимо, що переважна частина робіт з вказаної тематики представлена відповідними розділами навчальної літератури [Див.: 1; 5; 6].

Мета цієї публікації – комплексний розгляд наукової правової літератури й екологічного законодавства, що стосуються принципів екологічного права,

зокрема флористичного. З урахуванням визначеної мети ставляться такі завдання: а) виявлення принципів екологічного (зокрема флористичного) права; б) їх класифікація; в) визначення їх змісту.

Поділ принципів на певні види (загальні, міжгалузеві й галузеві) має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення. Він дозволяє виявити не лише внутрішню субординацію й галузеву належність принципів, а й допомагає знаходити правові норми, що регулюють відповідні суспільні відносини, а також з'ясувати зміст правової норми й визначити її місце в системі законодавства [3, с. 67-68].

Дане твердження цілком придатне для характеристики не тільки основних, галузевих видів принципів (загальних, міжгалузевих і галузевих), а й щодо підгалузевих. Особливо це стосується принципів підгалузевих права екологічного.

До основних засад флористичного права належать такі: а) правове забезпечення збереження біорізноманіття; б) урахування визначення рослинного світу як природного об'єкта, природного ресурсу й одночасно нерухомого майна, об'єкта права власності та інших прав; в) правове закріплення комплексного використання об'єктів рослинного світу; г) правове забезпечення стимулювання власників і користувачів природних рослинних об'єктів щодо належного їх використання; д) правове забезпечення невиснажливого користування об'єктами рослинного світу; е) правове забезпечення відтворення останніх; є) законодавче закріплення збереження екологічних функцій рослинного світу з охорони життя і здоров'я людини, покращання стану довкілля й розвитку економіки; ж) урахування особливостей об'єктів рослинного світу при встановленні спеціальних видів користування ними; з) законодавче закріплення охорони об'єктів рослинного світу [14, с. 67-68]. Наведений перелік містить принципи, які слід визнати переважними – це перші два з названих, які, по суті, визначають спрямування розвитку цієї підгалузі права.

Окремо виділивши переважні принципи флористичного права, зупинимось

на їх характеристики, зважаючи на те, що специфіка рослинного світу як об'єкта правового регламентування визначає зміст принципів правового регулювання в цьому праві.

Розглянемо перший з указаних принципів. Збереження біорізноманіття є сьогодні теж однією з вирішальних умов збереження самобутності нації. Як зазначається в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 р. «Про схвалення Концепції загальнодержавної програми збереження біорізноманіття», це пов'язано з тим, що воно (насамперед біорізноманіття рослинного світу, який є автотрофним блоком біосфери й початковою ланкою всіх процесів, що відбуваються в екосистемах) забезпечує функціонування, стабільність та екорівновагу біосфери [11; 2004. – № 38. – Ст. 2524].

Біологічне різноманіття означає множинність живих організмів усіх джерел, включаючи серед іншого наземні, морські та інші водні екосистеми й екологічні комплекси, частиною яких вони є. Це поняття включає в себе різноманітність у рамках одного виду, між видами й різноманіттям екосистем. Останнє твердження щодо видів біорізноманіття необхідно враховувати при визначенні правових режимів окремих його ланок.

Чинне екологічне законодавство, зокрема Закон України «Про загальнодержавну програму національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки», визначає біологічне (біотичне) різноманіття як сукупність усіх видів рослин, тварин і мікроорганізмів, їх угруповань та екосистем у межах території України, її територіальних та внутрішніх морських вод, виключної (морської) економічної зони й континентального шельфу [11; 2000. – № 43. – Ст. 1817].

Наприклад, В. В. Маврищев формулює це поняття як різноманіття організмів, які населяють Землю, та їх природних сполучень [10, с. 404].

Потреба у правовому закріпленні збереження біорізноманіття зумовлена тим, що рослинний світ у цілому та його об'єкти зокрема нерозривно пов'язані з усіма існуючими природними об'єктами. Проте найтісніший зв'язок існує

передусім з тваринним світом та його об'єктами теж як ланкою біорізноманіття. Так, при вирішенні питань щодо правової належності рослинного світу, його об'єктів слід ураховувати їх наявні зв'язки з тваринним світом і перспективи функціонування й розвитку цих зв'язків.

Як вбачається, необхідно навести точку зору М. М. Бринчука як фахівця в галузі екологічного права. Серед принципів екологічного права він виділяє перш за все принцип екосистемного підходу до правового регулювання охорони навколишнього середовища й природокористування. Ним підкреслюється, що цей принцип обумовлено діалектичним взаємозв'язком у природі предметів, явищ і процесів. Реалізується він через установлення вимог з охорони інших природних об'єктів і докiлля в процесі землекористування, лісокористування, надрокористування, водокористування й користування іншими природними багатствами [1; с. 91-92].

Не заперечуючи наведеним твердженням спеціалістів-правників, у той же час слід зважати насамперед на найприродніші зв'язки саме окремих природних об'єктів, зокрема, рослинного і тваринного світу.

Відповідно до цих принципів при здійсненні діяльності з використання, охорони й відтворення об'єктів рослинного світу й представників світу тваринного, варто приймати такі рішення і здійснювати такі види діяльності, які дозволили б попереджати негативний вплив останньої на стан біологічного різноманіття, навіть якщо це вимагає значних затрат.

До переважних принципів флористичного права належить і принцип урахування трактування рослинного світу як природного об'єкта, природного ресурсу й одночасно нерухомого майна, об'єкта права власності та інших прав. Це, по суті, принцип значимості об'єктів рослинного світу як важливої частини основи життя й діяльності індивіда, що необхідно для існування суспільства.

Із сутності цього принципу випливає положення щодо необхідності охорони рослинного світу як природного об'єкта. Слід вести мову про встановлення,

наприклад, пріоритету охорони таких об'єктів перед їх використанням, особливо з огляду на них як на нерухоме майно. О. С. Колбасов зазначає, що законам про охорону природи притаманна одна дуже важлива особливість: вони містять правові норми, що віддзеркалюють загальні принципи охорони природи в цілому. Зазначені принципи і правові норми, що їх відбивають, належать до всіх природних об'єктів і знаходяться як би над галузями земельного, гірничого, водного, лісового, фауністичного й повітряного права. Вони є формуючими стосовно названих галузей [8, с. 154].

Інакше кажучи, при необхідності треба обмежувати господарську діяльність користувачів об'єктів рослинного світу з метою охорони останніх. Може мати місце заборона господарської й іншої діяльності, наслідки впливу якої не передбачувані для навколишнього природного середовища, а також реалізації проектів, що можуть призвести до деградації природних екологічних систем, зміни й (або) знищення генетичного фонду рослин, тварин та інших організмів, виснаження природних ресурсів та до інших негативних змін довкілля.

Флористичне законодавство (наприклад, Закон України «Про рослинний світ» [2; 1999. – № 22, 23. – Ст. 198]) формулює відповідні статті таким чином, щоб використання об'єктів рослинного світу будь-яких категорій здійснювалося способами, які не повинні наносити шкоди навколишньому середовищу [статті 9–11, 14], щоб здійснювалися цілеспрямовані заходи з охорони вказаних об'єктів як об'єкта природного [статті 25–32].

О. Л. Дубовик серед принципів екологічного права називає екологічну пов'язаність права власності. Цей принцип означає встановлення екологічно обґрунтованої (з урахуванням стану науки й техніки) системи умов, процедур та обмежень при реалізації права власності на природні ресурси, що містяться в законодавчих та інших нормативних правових актах. Така система має забезпечити попередження екологічних ризиків, додержання заборон завідомо негативного впливу на довкілля. Названий принцип формує і законодавство, і

поведінку власників (держави, юридичних осіб, громадян, їх об'єднань). Як вбачається, він має провідне соціальне значення у сфері інститутів права власності [4, с. 23].

Підкреслимо, що при сучасному правовому регулюванні флористичних відносин деякі об'єкти рослинного світу можуть розглядатися як нерухоме майно. Але не всі правові приписи цивільного законодавства обов'язково застосовуються в такому регулюванні. У даному випадку треба брати до уваги положення ст. 9 Цивільного кодексу України [2; 2003. – № 40-44. – Ст. 356] щодо застосування цього нормативного акта до впорядкування відносин, зокрема, в царинах господарювання, використання природних ресурсів, охорони довкілля тощо. Те ж саме можна сказати і щодо визначення об'єктів права власності та інших прав на рослинний світ.

Важливо враховувати специфіку певних видів об'єктів рослинного світу як об'єктів нерухомості, на відміну від інших об'єктів останньої. Так, використання об'єктів рослинного світу перебуває під контролем держави, воно має здійснюватися лише за цільовим призначенням. Із цією метою на відповідні державні органи покладено контроль за охороною й захистом розглядуваних об'єктів.

Ми погоджуємося з думкою Л. В. Криволапової, що наявність різних категорій нерухомого майна, кожна з яких має специфічні якості, потребує диференційованого регламентування відносин з приводу вказаних об'єктів нерухомості. У цьому сенсі варто визнати, що не слід установлювати єдині правила, розраховані на об'єкти нерухомості [9, с. 240].

Отже, роль досліджуваного принципу в умовах ринкової економіки надзвичайно вагома, особливо з урахуванням значення рослинного світу як одного з основних елементів основи життя й діяльності людини. Відповідно до цього принципу впорядковуються відносини з використання, відтворення, охорони й належності об'єктів рослинного світу як найважливіших складників природи, а

також природні ресурси, що використовуються як засоби виробництва, зокрема, в сільському й лісовому господарстві, й виступають підґрунтям здійснення господарської та іншої діяльності на території України й одночасно нерухомим майном як об'єктом права власності та інших прав.

Принципи флористичного права повинен містити Флористичний кодекс України й відображати розвиток таких правових інститутів, а саме: а) право власності на об'єкти рослинного світу; б) користування об'єктами рослинного світу; в) економічне регулювання флористичних відносин; г) організація державного управління тощо.

Серед принципів інституту користування об'єктами рослинного світу слід назвати: його вторинний, похідний характер від права власності на ці об'єкти; раціональність; екосистемність (що зумовлено природними властивостями рослинного світу); цільовий характер; платність (стосовно спеціального користування); сталість.

До принципів інституту ведіння державного обліку й кадастру рослинного світу треба віднести: єдність системи й технології їх ведіння; систематичність внесення даних; відкритість відомостей; співвідношення даних з даними, що містяться в державному земельному, лісовому й водному кадастрах; обов'язковість ведіння державного обліку й кадастру рослинного світу.

Науковці цілком слушно підкреслюють, що принципи правових інститутів діють у межах однорідних суспільних відносин, що регулюються нормами окремого інституту. Іноді їх ототожнюють із загальноправовими або галузевими принципами, піддаючи сумніву саму необхідність існування принципів окремих інститутів права. Однак принципи останніх становлять цілком самостійну наукову категорію й виступають конкретизуючим елементом системи загальних принципів права [7, с. 209].

Таким чином, принципи флористичного права складають відповідну систему, яка охоплює основні принципи підгалузі. Серед них, у свою чергу,

виділяють переважні принципи. Окрім названих до цієї системи входять також принципи інституційні, дослідження яких є перспективним, що в кінцевому підсумку сприятиме вдосконаленню правової регламентації в зазначеній сфері.

У цьому зв'язку вважаємо цілком влучним твердження, що принципи галузей – це раз і назавжди дана аксіома. Вони, як і норми права, можуть змінюватися, зокрема, зі зміною суспільних відносин, на базі яких виникає та чи інша галузь права, а тому процеси реформування політичної, економічної, соціальної та інших сфер життя суспільства не могли відбитися на змісті галузевих принципів [7, с. 204-205].

Список літератури:

1. *Бринчук М. М.* Экологическое право (право окружающей среды) : підруч. / М. М. Бринчук. – М. : Юристъ, 2000. – 688 с.
2. Відомості Верховної Ради України.
3. *Волков Г. А.* Принципы земельного права России : монографія / Г. А. Волков. – М. : ОАО Изд. дом «Городец», 2005. – 336 с.
4. *Дубовик О. Л.* Экологическое право: элементарный курс / О. Л. Дубовик. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристъ, 2004. – 301 с.
5. Екологічне право України : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. *А. П. Гетьмана, М. В. Шульги.* – Х. : Право, 2009. – 328 с.
6. Екологічне право України: акад. Курс : [підручник]. / за заг. ред. *Ю. С. Шемшученка.* – 2-ге вид. – К. : Юрид. думка, 2008. – 720 с.
7. Загальна теорія держави і права : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. *М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина.* – Х. : Право, 2002. – 432 с.
8. *Колбасов О. С.* Экология: политика – право. Правовая охрана природы в СССР : монографія / О. С. Колбасов. – М. : Наука, 1976. – 232 с.
9. *Криволапова Л. В.* Земля как объект недвижимости / Л. В. Криволапова // Акт. пробл. аграр. права России: теория и практика : сб. науч. ст. – М. : Право и гос-во, 2004. – С. 234–243.
10. *Маврищев В. В.* Основы экологии : учебник / В. В. Маврищев. – Минск : Выщ. шк., 2003. – 416 с.
11. Офіційний вісник України.
12. *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
13. *Рабінович П. М.* Основы заглавной теории права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – 10-е вид., допов. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
14. *Соколова А. К.* Флористичне право України: проблеми формування та розвитку : монографія / А. К. Соколова. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
15. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. *С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова.* – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
16. *Чаусова Л. Л.* Принципы экологического права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Лариса Леонідівна Чаусова. – Х., 1998. – 14 с.

Соколова А. К. Актуальні питання теорії екологічного права.

Исследованы теоретические вопросы, связанные с системой принципов такой отрасли, как флористическое право. Определены основные и преимущественные принципы последнего, их содержание.

Ключевые слова: принципы права экологического, флористического, основные и преимущественные принципы.

Sokolova A. K. Actual issues of the theory of environmental law.

Theoretical issues, connected with the system of principles of such sub-branch of environmental law, as floristic law are researched in this article. Main and primary principles of the latter and its contents are defined.

Key words: principles of environmental law; principles of floristic law; main and primary principles of the law.